

En utflykt till Linnés Hammarby 1907

Förra året firades Linnéjubileet i hela Sverige och många botanister var engagerade på olika sätt. När nu arkivering och utvärdering av firandet pågår för fullt kan det vara av intresse att se vad vi idag kan utläsa från tidigare arkiverat material. Här följer en tolkning av en serie fotografier från 1907 som Mariette Manktelow funnit i Uppsala universitetsbibliotek.

MARIETTE MANKTELOW

I följande firade vi Linnés 300-årsjubileum med stora fester i hela landet. I Uppsala blev firandet särskilt stort med kejsarbesök, sjuttonhundredagsfest, barnparad och tusentals blommor som smyckade hela staden. Men trots alla storsatsningar är det tydligt att Linné har firats även i det lilla. Skolbarn har målat ständare och pistiller, naturvandrare har njutit av tystnaden på de nyrenoverade Linnéstigarna och man har väckt liv i Linnés jordbrukslandskap i det nya kulturreserveratet kring Hammarby.

Linnéjubileet har inte bara inneburit firandet av en berömd person. Det har också blivit ett uttryck för vår närhet till naturen.

Även hundra år tidigare firade man Linnés minne stort i universitetsstaden Uppsala. Det var fest i domkyrka och universitetsaula och staden smyckades den 23 maj (figur 1). Även då bjöd man in särskilda hedersdoktorer till promotionen, som gick av stapeln den 24 maj. Och även 1907 präglades firandet av ett starkt intresse för naturen. Den nationalromantiska bilden av Linné som den store "Blomsterkonungen" var förhärskande. Denna uppsats handlar om ett tidstypiskt exempel på en lantlig utflykt: Naturvetenskapliga Studentsällskapets Linnéfest den 26 maj 1907 på Linnés Hammarby.

Det Naturvetenskapliga Studentsällskapet hade grundats 1853, och bestod 1907 av tre sektioner: en botanisk, en zoologisk och en geologisk (Botaniska Sektionen är ännu aktiv). På sällskapets möten presenterade de tre sektionerna sina egna protokollförda verksamheter, som bestod av föredrag, utflykter och stipendieför-

Figur 1. Linnés 200-årsdag firades stort i Uppsala 1907. Den centralt placerade Nybron fick pampiga dekorationer. Foto: Alfred Dahlgren, ur Uppsala universitetsbiblioteks arkiv.

valtning. En tradition som funnits i Botaniska Sektionen sedan 1867 var att åka på vårutflykt till Linnés Hammarby. De första åren innebar detta att besöka Linnés barnbarnsbarn Carl Ridderbjelkes hem i Hammarby. Efter att staten förvärvat Hammarby 1879 omvandlades platsen till ett museum. Vid 1907 var Linnés Hammarby etablerat som Sveriges enda offentliga Linnéminne, om man bortser från Linnés grav i Uppsala domkyrka.

Naturvetenskapliga Studentsällskapet protokollförde den 28 mars 1907 beslutet om att ha en utflykt. För ändamålet tillsatte man en kommitté av tre personer, ordföranden, vice ordföranden och licentiat K. A. Andersson. Ordförande var Carl Wiman. Han skulle fyra år senare få Uppsalas första professur i paleontologi och kom att organisera finansieringen och byggandet av det paleontologiska museet. Licentiat Andersson bör ha varit Karl Andreas Andersson, en zoolog som är värd en närmare beskrivning. År 1901–1904 deltog han i Otto Nordenskjölds expedition till Antarktis. Tillsammans med bland andra Carl Skottsberg for han med fartyget Antarctic mellan Eldslandet och Antarktis för att samla växter och djur. Skeppet förläste i ismassorna nära Antarktis och besättningen klarade sig med livet i behåll, men Andersson lyckades bara rädda med sig en liten låda med zoologiska preparat ur sina stora samlingar. Det fragmentet fick utgöra underlag till den avhandling han disputerade på 1907. Andersson blev senare fiskeriintendent och även ordförande i Sveriges liberala parti 1933–1934. En intressant notis om Andersson är att han tog med sin flickvän till en nationsfest 1904, vilket blev en stor skandal. Kvinnliga studenter fick läsa vid universitetet, men var inte tillåtna att delta i nationsfesterna.

Den 14 maj 1907 hölls ännu ett möte i Sällskapet där man bestämde att maximipriset för att delta i festen skulle vara fem kronor. Övriga kostnader skulle täckas av sällskapets kassa. Uppsala universitet hade frikostigt erbjudit sig att betala hästskjutsarna. Utflykten skulle erbjudas även till några av de långväga gästerna som Uppsala universitet utsett till att bli hedersdoktorer vid promotionen 24 maj 1907, bland annat

den franske professorn Charles Flahault. Han hade läst vid Uppsala universitet 1879 och sedan blivit professor i botanik i Montpellier i Frankrike. Banden till Sverige hade behållits genom att han var ledamot av Fysiografiska Sällskapet i Lund och Vetenskapssocieteten i Uppsala.

Från själva utflykten den 26 maj 1907 har tyvärr inget protokoll återfunnits, men lyckligtvis följde docent Carl Benedicks med och fotograferade äventyret med en för tiden avancerad kamera, en Panorama Kodak. Den första panoramakameran hade patenterats redan 1843, men märket Panorama Kodak kom 1899. Linsen var svängbar och filmen låg på en konkav botten så att hela bilden blev skarp. Med en sådan kamera kunde man fotografera i 150 graders vinkel i snabb eller långsam hastighet (Björn Tingström, muntlig information). Fotografen Carl Benedicks var docent i fysikalisk kemi och skulle senare bli professor i fysik i Stockholm och föreståndare för Metallografiska institutet.

Den 26 maj var en söndag, och man hade otur med vädret. Det ösregnade, åtminstone till en början. Det första fotografiet visar hur sällskapet tar sig över ån, som är så full av vatten att fotografen skrivit under bilden: "Floden passeras i regnväder" (figur 2). Genom panoramakameras objektiv liknar vattendraget verkligen mer Elbe än Sävjaån. Traktens bönder hade anlitats för att ro sällskapet över ån. De få damer som är med skyddas genom paraplyer som artiga herrar håller upp över deras huvuden. Endast en kvinna med studentmössa deltog i utflykten, hon sitter i båten ute på ån. Kvinnorna i hattar är troligen inte studentskor utan kan antas vara gifta med några av de manliga deltagarna. Uppsala-studentskor hade vid den här tiden bara tillåtnits bära studentmössa offentligt i ett drygt decennium, trots att de släpptes in på universitetet redan 1870. Förändringen kom den sista april 1892 då Kvinnliga Studentföreningen tröttnade på förbudet mot studentmössa och helt sonika tog på sig sina mössor i Carolinabacken. Sedan den dagen blev kvinnor med studentmössor ett naturligt inslag i Uppsala.

På andra sidan ån ser man en samling hus-tak sticka upp. Det bör vara byn Ner-Ångeby,

Figur 2–3. På väg till Linnés Hammarby roddes sällskapet över Sävjaån, som var mycket bred på grund av vårfloden. De vackra panoramabilderna togs med en så kallad Panorama Kodak. Kameran hade ett objektiv som var svängbart i 150 graders vinkel och en konkav botten som gjorde hela bilden skarp. Foto: Carl Benedicks.

nordväst om Hammarby. Vid Ångeby anlade Svenska Turistföreningen tre år senare en hängbro över ån för att underlätta för turister på väg till Hammarby. Turisterna åkte tåg från Uppsala till Bergsbrunna och vandrade den resterande sträckan. Man kan anta att även Naturvetenskapliga Studentsällskapet vandrat från järnvägsstationen i Bergsbrunna till färjkarlarna i Ångeby.

Nästa fotografi (figur 3) visar att alla lyckligen har kommit över ån, utom själva fotografen som hämtas upp av en rorsman. Man ser på denna bild att åbrinken är betad. På Linnés tid låg Hammarby beteshage och Lusängen längs med ån mellan Edeby och Ångeby, och i början av 1900-talet hade ännu inte så stora

förändringar skett. Hammarbys åkermarker täckdikades under den här tiden av Hammarby akademigård och Sävjaån dikades ur, vilket så småningom ledde till att fuktängen omvandlades till åker. Betet försvann med tiden och idag är åbrinken helt igenväxt med nässlor och grovbladiga gräs.

Från Ångeby till Hammarby är det ungefär en kilometers promenad över fälten. Vid framkomsten har fotografen tagit en klassisk vy av Hammarby från söder (figur 4). De ännu vinterkala buskarna och träden tyder på att våren var sen 1907. Upplandsträdgården i förgrunden är här blott 20 år gammal. Rabatterna längs mittgången kantas av den buxbom som frös bort på 1980-talet. Till vänster i fonden sticker en pyra-

Figur 4. Linnés Hammarby var 1907 det enda offentliga Linnéminnet i Sverige, och det hade ägts av staten i endast 28 år. Här ses Upplandsträdgården, som anlades 1888. Foto: Carl Benedicks.

midpoppel upp som Linnéättlingarna planterade i området i mitten av 1800-talet.

Längst upp i mittgången ser man några andra Hammarbybesökare i tidstypisk klädsel (figur 5). Det är söndag och man har tagit sig ut till Hammarby denna majdag. Till höger om dem, bakom staketet, syns den häck av lyckobladsbuske *Caragana frutex* som härstammar från Linnés tid. Framför staketet ses en nyinplanterad häck av blekspirea *Spiraea x rubella*, som mot slutet av 1900-talet skulle komma att förkväva Linnés lyckobladsbuske. Till jubileet 2007 har häcken av lyckobladsbuske restaurerats och befriats från spirea.

Väl framkomna samlades alla deltagare kring ordföranden Carl Wiman som höll en föreläsning om Linnés Hammarby (figur 6). De står under Linnés hästkastanj *Aesculus hippocastanum* framför huset. Linné planterade två stycken på var sida om trappen, troligen under 1760-talet. Den ena föll i början av 1800-talet. Den på bilden skulle komma att falla under en höststorm några månader efter att fotografiet är taget. Idag finns ett "barnbarnsbarn" av Linnés hästkastanj planterad i Upplandsträdgården. I förgrunden ser vi en utsmyckning av tulpaner på det runda mittområdet.

Till höger i bilden kan man notera två intressanta detaljer. Närmast huset finns endast en smal rabatt med några tulpaner i. Detta är

tjugo år innan Otto Gertz fann de dokument som han identifierade som Linnés beskrivning av sina rabatter framför huset i Hammarby. Rutger Sernander, som då var inspektör för Linnés Hammarby, rekonstruerade rabatterna 1928. Sernanders rabatter präglades av 1800-tal, men kvarstod i princip oförändrade genom 1900-talet. Inför 2007 har en ny rekonstruktion gjorts, baserad på en historisk-botanisk analys av dokumenten.

Utifrån fotografiet kan man också konstatera att krontäckningen i parken, Linnés igenvuxna

Figur 5. En detalj från figur 4. Den lilla familjen som här besöker Linnés Hammarby är tidstypiskt klädd. Foto: Carl Benedicks.

Figur 6–7. Naturvetenskapliga Studentsällskapet samlades framför trappan under Linnés hästkastanj för att få en visning av ordföranden Carl Wiman. Efter visningen vankades det festmåltid vid Linnés museum. Där lyssnade man till ett föredrag av den särskilt inbjudne gästen professor Charles Flahault (t.h. om damen i vitt). Foto: Carl Benedicks.

trädgård, inte var särskilt hög i början av 1900-talet. Idag tycks vissa kvarvarande linneanska arter i parken minska och andra öka, möjligen på grund av just en ökad krontäckning (Alexandra Holmgren, muntlig information), och fotografisk dokumentation av det här slaget är viktig för att förstå förändringar i artsammansättningen.

Efter föredraget dukades det upp till fest uppe vid Linnés museum, som skymtar till vänster i bakgrunden (figur 7). Man kan urskilja öl och knäckebröd på bordet, men kan annars endast gissa sig till vad som fanns på tallrikarna. Här lyssnar alla andäktigt till ett tal av den franske professorn och hedersdoktor Charles Flahault. Han står till höger om kvinnan klädd i

vitt. Att duka till bords på Hammarby är en tradition som följt Botaniska Sektionens vårfirande långt in på 1900-talet. Traditionen har länge hållits kvar av Svenska Linnésällskapet som haft sin vårsammankomst på Hammarby.

En grupp bild var förstås en obligatorisk ingrediens i Linnéfesten (figur 8). Det är inte lätt att efter hundra år identifiera människor på en bild tagen utomhus. Med stöd av matrikeln och i samarbete med kunniga personer som Bengt Jonzell, Lennart Holm, Rolf Santesson, Roland Moberg och Sigurd Fries har jag några förslag på namn på botanisterna i sällskapet. (Om någon av läsarna känner igen ett ansikte tar jag tacksamt emot den informationen.) Trea från vänster är Gunnar Samuelsson, som

Figur 8–9. Här har alla ställt upp sig för en gruppbild. Endast en kvinnlig student är med på utflykten. Flera av personerna på bilden har bidragit starkt till utvecklingen av svensk naturvetenskap. Hemfärden blev äventyrlig. I skridindor stoppade med hö skjutsades sällskapet åter till staden. Här väntar de på avfärd framför tillsyningsmannens bostad. Foto: Carl Benedicks.

senare kom att bli professor vid Naturhistoriska riksmuseet. Den korte studenten till höger om honom är troligen Nils von Hofsten, senare professor i zoologi och författare till en klassisk lärobok i genetik, "Ärftlighetslärans grunder". Den hattprydda mannen till höger om honom är Professor Charles Flahault. Damen några steg till höger skulle kunna vara hans hustru. Till höger om henne står Rutger Sernander, han känns igen på sin karakteristiska mustasch. Sernander blev professor i växtbiologi i Uppsala med ett stort engagemang för det linneanska kulturarvet och den som höll föreläsning vid varje vårutflykt till Hammarby med Botaniska Sektionen. Bakom (ovanför) damen står troligen Carl Skottsberg, som några månader

senare skulle resa på sin andra expedition till Sydamerika och så småningom bli professor i botanik samt grundare av Göteborgs botaniska trädgård. Tredje mannen till höger om Sernander skulle gissningsvis kunna vara ordföranden Carl Wiman. Fjärde mannen till höger om Sernander (borträknat dem som står på en upphöjning i bakgrunden), den person som tittar fram bakom axeln på mannen med vit väst, är troligen Robert E. Fries, sonson till Elias Fries. Han blev senare Professor Bergianus och har bland annat skapat en berömd karta över Linnés lärjungars resor. Till höger om honom står sannolikt hans bror Thore C. E. Fries som blev professor i systematisk botanik i Lund, pionjär inom växtsociologi, reste i tropikerna och

Figur 10. Utflykten avslutas med att sällskapet reser åter till Uppsala medan de övriga besökarna betraktar dem nyfiket. I bakgrunden syns Hammarbys två grindaskar som flankerar resvägen.

Foto: Carl Benedicks.

skulle komma att avlida under en sådan resa i södra Afrika. Mannen som skymtar till höger om Thore C. E. Fries, bakom hans axel, skulle kunna vara Torsten Lagerberg, senare professor vid Skoghögskolan i Stockholm. Den man som står till vänster om kvinnan med vit kappa och svart hatt är troligen Nils Svedelius som kom att bli professor i botanik i Uppsala och engagerad i rekonstruktionen av Linnéträdgården. Kvinnan är troligen hans hustru – han håller hennes arm.

Till höger om henne står den enda kvinnliga studenten på utflykten. I Botaniska Sektionen fanns 1907 endast sju kvinnor, och det kan vara en av dem (Hilda Lundberg, Greta Philip, Elsa Warburg, Hilda Lundberg, Sigrid Nydal, Viola Jacobsen eller Aina Ström). Längst till höger står så Oscar Juel, professor i botanik i Uppsala och tillsammans med Rutger Sernander en av stiftarna av såväl Svenska Linnésällskapet som Svenska Botaniska Föreningen.

Efter en trevlig dag på Hammarby var det så dags för hemfärd (figur 9). Inhyrda skrindor gjorde resan hem betydligt bekvämare än resan dit. Skrindorna var stoppade med hö för att mildra effekten av den skumpiga landsvägen. De få kvinnorna har fått en lite upphöjd placering, anständigt skilda från männen som halvlig-

ger bekvämt i höet. Fotografiet påminner oss om hur Linnés studenter färdades till Jumkil under den sista herbationen för vårterminen, då de åkte häst och vagn från Fjärdingstullen i Uppsala. Kanske anspelade man på detta vid Linnéfesten 1907. Fotografiet är taget framför tillsyningsmannens bostad, ett ombyggt sädesmagasin. Huset känns igen på verandans snickarglädje, som även idag är bevarad intakt. Tillsyningsman vid den här tiden var Axel Lindell, den förste av tre generationers tillsyningsmän/intendenter vid Linnés Hammarby. Bakom skrindorna syns ett staket som markerar den västra gränsen av museiområdet 1907. Senare kom området att utökas västerut. Till höger märks ett jätetränad, en alm som troligen planterades av Linné, och blev det sista från hans tid som sågades ner inom området, på 1990-talet. På bilden lutar sig en student över kanten för att tända en pipa, en till synes vågad handling i en skrinna fylld av hö.

Så avslutas fotografiserien med en filmatisk slutbild – man nästan hör filmmusiken (figur 10). Den första skrindan har åkt ut genom huvudgrinden och är på väg mot landsvägen för att svänga av mot staden. Den leriga marken är ett resultat av det myckna regnandet

under dagen. Området vi ser på bilden är idag parkeringsplats och har inte förändrats mycket. Till vänster syns staketet som omgärdar museiområdet. Cyklarna som parkerats mot det visar det vanligaste färdmedlet för att ta sig ut till Hammarby denna söndag 1907. Till höger står en kusk och väntar på en finare familj som valt att åka till Hammarby just denna dag. I fonden syns de två grindaskar som planterades av Linné vid gårdsgrinden mot Edeby. Träden fälldes på 1980-talet, men två nya askar planterades av Linnés Historiska Landskap 2004. Till höger har en folkmassa samlats för att beskåda det märkliga ekipaget av studenter, professorer och finklädde damer i mjuka höbäddar. Vad talade de om under färden till Uppsala? Troligen diskuterade man nya botaniska rön, såg tillbaka på dagens upplevelser eller planerade för en trevlig avslutning på någon av stadens krogar.

Så har det tidevarv förflutit som kallas ett sekel. Personerna på bilden lever inte mer, men de har satt spår i historien och påverkat vetenskaperna. Tack vare en fotografisk insats som arkiverats vid Uppsala universitetsbibliotek har utflykten bevarats till eftervärlden. Det har blivit en tidsdokumentation som visar hur mycket som har förändrats, men också hur mycket som ännu är sig likt. Nu har vi firat 300-årsjubileet av Linnés födelse, och har därmed skrivit in oss själva i historien genom alla de aktiviteter som förekommit över hela landet.

Floran i Munkfors kommun

Den alldeles nyutkomna *Floran i Munkfors kommun* av Gunnel Johansson och Erik Eriksson beskriver vilka blomväxter och ormbunkar som förekommer i denna värmländska trakt med sina många vackra miljöer längs Klarälven. Inventeringarna utfördes 2003–07. Dessutom finns en lokalhistorisk, geologisk och växtgeografisk orientering. I floran ingår även noggranna beskrivningar över intressanta botaniska utflyktsmål.

ABSTRACT

Manktelow, M. 2008. En utflykt till Linnés Hammarby 1907. [An excursion to Linnaeus' Hammarby in 1907.] – Svensk Bot. Tidskr. 102: 77–84. Uppsala. ISSN 0039-646X.

An excursion to Hammarby, Linnaeus' farm outside Uppsala, in 1907 was documented using a Panorama Kodak camera. Eight photographs, which were recently found by the author at the Uppsala University library, are described.

Mariette Manktelow är forskare i systematisk botanik med familjen Acanthaceae som specialitet. Hon har även forskat i Carl von Linnés pedagogik och de kvarvarande linneanska växterna i Uppsala

och Småland. Mariette har nyligen skrivit en bok tillsammans med Petronella Kettunen om kvinnliga botaniker i kretsen kring Linné. Under Linnéjubileet var hon projektkoordinator för firandet i Uppsala kommun, och arbetar nu som forskningsinformatör i biologi vid universitetet.

Adress: Avd. f. systematisk biologi, Evolutionsbiologiskt centrum, Uppsala universitet, Norbyv. 18D, 752 36 Uppsala
E-post: mariette.manktelow@ebc.uu.se

Som jämförelsematerial har författarna haft en lokalflora från 1951, och med dess noggranna uppgifter som bakgrund har man fått en unik möjlighet att redovisa förändringarna i floran under de senaste femtio åren.

Boken erhålls genom att man sätter in 150 kr + 30 kr (porto), totalt 180 kr på PlusGiro 76 16 80-8 så kommer den med posten. För ytterligare 20 kr bifogas en CD med utbredningskartor för alla arter.